

АНАЛІЗ СТРУКТУР УПРАВЛІННЯ ПРИВАТНИМИ ТА ДЕРЖАВНИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Пронько Л.М., асистент

Вінницький державний аграрний університет

Розглянуто аналіз структур управління, їх особливості та результати господарювання на підприємствах Вінницької області. Приведено основні переваги та недоліки різних форм власності і господарювання на селі.

У процесі реструктуризації аграрного сектора економіки в Україні виникли такі основні організаційно-правові форми підприємницької діяльності як: господарські товариства; приватні підприємства; свк; міжгоспи; державні підприємства; сільськогосподарські підприємства та недержавні підприємства.

Зростання ролі приватного сектора як в сільськогосподарському виробництві, так і в різних галузях народного господарства, відіграє важливу роль в економіці країни. Життєздатними стають такі господарські утворення, в яких поєднуються в одній особі права власника, працівника і управлінця або розмежовуються трудові і майнові відносини, що потребує створення нової системи управління, яка б забезпечила, з одного боку, реалізацію прав учасників, а, з іншого – раціональне використання майна і землі.

Вивченню форм власності та їх утворень в аграрній сфері економіки приділяється значна увага в наукових працях відомих учених-економістів: І. Лазня, В. Рибалкін, В.С. Савчук, В.Я. Месель-Веселяк, М.Г. Лобас, А.В. Македонський та ін.

Метою дослідження є вивчення проблеми власності, структури управління та право власника в аграрних підприємствах Вінницької області.

На кінець 2004 року найбільшу питому вагу займали сільськогосподарські підприємства (33%) та недержавні підприємства (33,5%), (табл.1). Близько 19,1% займають господарські товариства, причому їх кількість, порівняно з 2002 роком, зменшилась майже в 1,5 рази

в результаті припинення своєї діяльності. Така тенденція виникла, перш за все, в результаті зміни форм власності деякими підприємствами та припинення їх діяльності чи збанкрутілості, що виникає як наслідок неспроможності ряду підприємств функціонувати в створених ринкових умовах.

Таблиця 1

**Склад та структура підприємницьких формувань
у Вінницькій області (2002 – 2004 рр.)**

Форми підприємств	2002 р.		2003 р.		2004 р.		Відхилення 2004 +/- 2002 рр.	
	Кількість	В % до всього	Кількість	В % до всього	Кількість	В % до всього	Чисельності	%
1. Господарські товариства	534	20,6	418	19,5	388	19,1	-146	-1,5
2. Приватні підприємства	115	4,4	149	6,9	282	7,7	42	3,3
- фермерські господарства	21	0,8	30	1,4	28	1,1	7	0,3
3. СВК	222	8,8	119	5,6	160	5,2	-116	-3,6
4. Міжгоспи	13	0,5	11	0,5	12	0,6	4	0,3
5. Державні підприємства	14	0,5	11	0,5	39	0,6	-2	0,1
6. С. - г. підприємства	806	31,1	718	33,5	668	33,0	-138	1,9
7. Недержавні підприємства	884	34,1	707	33,0	668	33,5	-204	-0,6
Всього підприємств	2588	100,0	2144	100,0	2624	100,0	-560	x

Значний розвиток мають і фермерські господарства, що супроводжуються приватною формою власності. Істотним фактором, що впливає на розвиток фермерства є рівень забезпеченості їх земельними, трудовими, фінансовими та матеріально-технічними ресурсами.

Ряд вчених (Месель-Веселяк В.Я., Лобас М.Г., Македонський А.В. та ін.) стверджують, що фермерські господарства є найбільш раціональною формою організації сільськогосподарського виробництва, тобто – майбутнє розвитку аграрного сектора економіки країни [6,8,2].

Протилежною точкою зору є те, що фермерство немає перспектив розвитку в Україні. Зокрема Соловійов М.Ф. зазначає, що в 2001 році фермерські господарства використовували близько 7% всіх сільсько-господарських угідь (7,5% ріллі), але частка в обсягу виробленої продукції становить лише 3%. Більшість прихильників такого твердження вважають, що в інших умовах фермерство не може стати більш досконалою організаційною формою сільськогосподарського виробництва, оскільки для цього потрібний довгий процес становлення та розвитк [9].

Правовою основою розвитку фермерства в Україні є закон «Про Фермерське господарство», згідно з яким фермерство характеризується як форма підприємництва громадян України. Підприємницька діяльність фермера безпосередньо пов'язана з правом володіння або власністю на землю та використання землі як основного засобу виробництва продукції й одержання доходу [7]. Таким чином, фермерство гармонійно поєднує споживання та нагромадження, так як основною метою діяльності конкретного фермерського господарства є економічна вигода – одержання прибутку.

Відмінністю фермерства від інших форм господарювання є наявність безпосереднього зв'язку робітника із засобами виробництва (самостійне рішення щодо використання засобів виробництва та результатів праці). Отже, розвиток фермерства в ринкових умовах є закономірним процесом, оскільки фермерська діяльність це не стільки форма організації праці, скільки стиль життя та добробут селянина. Крім цього, фермерські підприємства швидко реагують на зміну кон'юнктури ринку, створюють умови щодо кооперування, взаємовигідного виробництва та ділового партнерства, що відбувається внаслідок нестачі матеріально-технічних ресурсів.

Так, у Вінницькій області на початок 2005 року нараховувалось близько 1322 фермерських господарств із загальною земельною площею – 122238 га. (табл. 2). Найбільша кількість фермерських господарств зосереджена в Бершадському, Козятинському та Немирівському районах, їх частка в загальній кількості становить відповідно 8,4; 7,6 та 7,0%. Порівняно із 1996 роком чисельність фермерських підприємств зросла майже в 1,5 рази, а площа ріллі – в 7 разів.

Таблиця 2.

**Розподіл сільськогосподарських угідь фермерських господарств
по містах та районах Вінницької області**

Міста та райони Вінницької області	1996р.			2005р.			Припадає ріллі на 1 госпо- дарство, га	
	Кількість госп- ств.	Площа с/г угідь, га	Площа ріллі, га	Кількість госп- ств.	Площа с/г угідь, га	Площа ріллі, га	1996 р.	2005 р.
Вінницька область	846	18431	17427	1322	122238	119255	20,6	90,2
м. Ладижин	-	-	-	3	58	33	-	11
Барський	19	465	410	52	6253	5983	21,6	115,0
Бершадський	49	622	611	111	8812	8734	12,5	78,7
Вінницький	83	1117	1073	74	3253	3179	12,9	43,0
Гайсинський	17	461	451	39	4619	4556	26,5	116,8
Жмеринський	33	614	564	30	2470	2397	17,1	80,0
Іллінецький	7	86	86	23	1606	1569	12,3	68,2
Калинівський	13	490	461	26	1769	1690	35,5	65,0
Козятинський	44	1054	1005	100	19127	18495	22,8	191,3
Крижопільський	65	1807	1758	86	4057	3960	27,0	46,0
Липовецький	101	2205	2105	79	3994	3935	20,8	49,8
Літинський	19	243	240	21	874	838	12,6	40,0
Мог.-Подільський	44	814	696	49	4526	4510	15,8	92,0
Мур.- Куриловецький	21	347	331	33	2938	2882	15,8	87,3
Немирівський	45	1583	1458	93	7259	7167	32,4	77,1
Оратівський	13	220	218	39	5766	5761	16,8	147,7
Піщанський	26	353	285	18	1120	1113	11,0	61,8
Погребищенський	20	425	417	34	12306	12012	20,9	353,3
Теплицький	56	1848	1841	76	4439	4438	32,9	58,4
Тиврівський	13	317	308	33	4940	4927	23,7	149,3
Томашпільський	13	306	301	30	1743	1727	23,2	57,6
Тростянецький	16	217	203	18	1976	1882	12,7	104,6
Тулчинський	47	1531	1347	55	3878	3602	28,7	65,5
Хмільницький	16	239	237	64	6020	5559	14,8	86,9
Чернівецький	5	121	109	33	2934	2909	21,8	88,2
Чечельницький	23	560	555	26	725	701	24,1	27,0
Шаргородський	12	207	189	61	3743	3672	15,8	60,2
Ямпільський	26	179	168	16	1032	1024	6,5	64,0

Найменша кількість фермерських господарств була створена в Ямпільському, Піщанському, Літинському та Іллінецькому районах. Причому в Піщанському районі прослідковується тенденція зменшення їх чисельності.

У цілому фермерська діяльність у Вінницькій області покращується. Значно кращі результати одержані в 2004 році, порівняно з 1995р., але до сьогодні залишається складна ситуація з тваринницькою галуззю. Якщо в 2004 році фермерськими господарствами вироблялося зернових близько 1659 тис. ц., то молока – лише 7 тис. тонн, хоча, порівняно з попередніми роками, стан тваринництва дещо покращився (табл. 3). Збільшення обсягів виробництва майже по всіх видах сільськогосподарської продукції певною мірою характеризується ступенем підвищення ролі власника на селі.

Таблиця 3

**Валове виробництво сільськогосподарської продукції
фермерськими господарствами Вінницької області,
1995 – 2004 рр., тис.ц..**

Види продукції	1995р.	2000р.	2001р.	2002р.	2003р.	2004р.	Відхилення 2004 +/- 1995
Зерно	211,1	666,9	1011,2	1432,3	742,0	1658,9	1447,8
Цукрові буряки	695,6	956,0	1375,1	1728,0	1477,8	1894,7	1199,1
Соняшник	7,1	17,2	13,1	30,7	68,5	48,8	41,7
Картопля	3,4	10,4	7,4	6,0	7,9	7,3	3,9
Овочі	9,2	33,8	25,9	27,5	44,4	34,3	25,1
М'ясо (у забійній вазі) тис.т	0,3	1,1	1,1	1,1	1,4	1,3	1,0
Молоко, тис.т.	0,7	5,3	7,7	8,1	8,0	6,9	6,2
Яйця, млн.шт	0,2	0,1	0,4	0,1	0,0	0,1	-0,1

Отже, можна припуститися висновку, що в наступні роки при збільшенні чисельності приватних підприємств та фермерських господарств, виробництво сільськогосподарської продукції може зрости ще на 30 - 40 %, особливо в галузі тваринництва.

Створення та діяльність таких підприємств дозволяє: по-перше, підвищити заінтересованість та відповідальність їх власників за результати господарювання, за виконання своїх договірних зобов'язань перед орендодавцями та державою (по податках, платежах), а також партнерами по бізнесу; по-друге, надати власникові приватно-орендного підприємства статусу ефективного власника, тобто особи, яка має можливість самостійно приймати рішення з усіх питань діяльності підприємства та нести повну економічну і юридичну відповідальність за наслідки такої діяльності.

Найбільш суттєвим недоліком, характерним для підприємств з орендними відносинами є залежність засновника від орендодавця, який може в будь-який момент вилучити свою землю і майно. Щоб цього не сталося, в договір оренди вноситься відповідний пункт, що регулює реалізацію прав власності.

Таким чином, розвиток фермерських господарств в Україні не самоціль, не бажання бути схожими на інших, а вимога, зумовлена входженням економіки України в ринкове середовище.

Значну питому вагу в структурі сільськогосподарських підприємств займають товариства з обмеженою відповідальністю.

Закон України "Про господарські товариства" встановлює, що вищим органом управління в ТОВ є загальні збори учасників. Вони вважаються повноважними, якщо на них присутні учасники (представники учасників), що володіють у сукупності більше 60% голосів. Учасники мають кількість голосів, пропорційно розміру їх часток у статутному фонді ТОВ.

Засновниками ТОВ є особи, які створили товариство. Але особовий склад товариства може змінюватися (з відповідними змінами в установчих документах), до товариства можуть долучатися нові учасники.

Управління повсякденною господарською діяльністю та виконання рішень Зборів Учасників здійснюється Дирекцією товариства, що призначається зборами учасників. Дирекцію очолює Генеральний директор ТОВ. Подальша діяльність керівника відбувається згідно Статуту товариства, що затверджується загальними зборами, де вказуються права, обов'язки та відповідальність керівника. Учасники товариства так як і засновники, беруть участь у формуванні майна

товариства шляхом внесення чи викупу частки його Статутного фонду. Таких учасників неможливо назвати засновниками товариства, оскільки вони вступають у вже існуюче товариство, але суттєвої правової відмінності між засновниками і учасниками немає. Учасники товариства затверджують колективний договір, що відображає термін робочого дня, розмір заробітньої плати, згідно з розрядами і встановленими розцінками про відрядну роботу, соціальні гарантії працівників, штатний розклад і т.п., крім цього, в колективному договорі вказуються права, обов'язки та відповідальність керівників підрозділів.

Отже, в створених товариствах, майнові та управлінські відносини відокремлені від трудових. Це означає, що засновник товариства не зобов'язаний, хоча може бути його працівником. І навпаки, особа, яка знаходиться з ТОВ у трудових відносинах, не обов'язково є засновником цієї юридичної особи. А це тягне за собою різний юридичний статус як у майнових відносинах з ТОВ, так і у прийнятті рішень, що в кінцевому підсумку сприяє підвищенню ефективності функціонування товариства, як суб'єкта підприємницької діяльності.

Перевагою в товаристві є те, що його учасники можуть делегувати згідно з довіреністю членам правління свої права на прийняття поточних рішень, що важливо в тому випадку, коли на період сільськогосподарських робіт потрібно оперативно вирішити важливе питання, для чого потрібне скликання загальних зборів. Це надає динамічності в управлінні підприємством, що дуже важливо в умовах ринку.

Разом з тим не до кінця вирішено земельне питання в товаристві. Згідно з Земельним кодексом України, ТОВ не може бути суб'єктом права власності на землі сільськогосподарського призначення, а також не може придбати їх у власність. Поки що єдиною можливим способом формування земельного масиву ТОВ є отримання землі в користування та оренду. Тобто земля в товаристві знаходиться у спільному володінні, користуванні і розпорядженні власників земельних сертифікатів, які передають земельну ділянку в оренду товариству. Товариство в разі банкрутства зберігає землю, так як орендована земля не є його власністю, а співвласники земельних сертифікатів, що передали землю товариству, одержують орендну плату за землю, включаючи і

пенсіонерів. Договір на оренду земельної частки (паю) забезпечує надійний контроль за земельними сертифікатами, які, як правило, знаходяться на руках і декому кортить їх реалізувати на сторону. На сьогодні в Україні не створено конкурентного середовища на землю, тому величина орендної плати диктується практично орендарем, яка на сьогодні складає в основному не більше 1,0% вартості земельного паю, тому і виникає бажання деяких пенсіонерів реалізувати своє право продажі земельного сертифіката.

Майнові відносини в ТОВ чітко регламентовані законом "Про господарські товариства". Так при виході учасника з ТОВ йому виплачується вартість частки майна, пропорційна його частці в статутному фонді. На вимогу учасника та за згодою товариства його внесок до статутного фонду може бути повернений повністю або частково в натуральній формі. Саме тому учасник ТОВ зацікавлений у примноженні майна ТОВ. Але встановлена законом грошова форма повернення його внеску до статутного фонду при виході з ТОВ в ряді випадків може поставити під загрозу існування самого товариства. Особливо це стосується товариств, які створені на базі реорганізованих КСП, в яких на банківських рахунках немає коштів, а до того ж балансова вартість їх майна завищена у порівнянні з ринковою. Ця обставина дуже важлива і повинна всебічно аналізуватися при визначенні засновників і учасників ТОВ.

Ряд створених товариств у Вінницькій області на базі колишніх КСП, використовуючи матеріально-технічну базу КСП, здійснюють виробництво рослинницької і тваринницької продукції, стан якої є в дуже жахливому вигляді. Новостворені товариства мали за мету використати лише орні землі для вирощування лише продукції рослинництва, знищуючи при цьому тваринництво. Така ситуація простежувалася по всій території Вінницької області. На початок 2005 року чисельність господарських товариств зменшилась, що вплинуло на зменшення активів та чисельності працівників. Але така зміна не вплинула на результати фінансової діяльності товариств, а, навпаки, їх покращила (табл. 4). При зменшенні чисельності товариств на 27.4%, рівень рентабельності зменшився лише на 1.4 пункта або на 17%.

Поряд з приватною формою власності, функціонують аграрні підприємства державної форми власності. Вона притаманна в більшій

мірі науково-дослідним господарствам. На території Вінницької області таких господарств залишилось дуже мало. Причиною занепаду стали, в першу чергу, недостатність коштів, що виділяє держава на їх функціонування та діяльність. Таким господарствам важко виживати в ринкових умовах, адже державна форма власності має свої особливості з приводу управління та організації виробництва.

Таблиця 4

Аналіз виробничої та економічної діяльності товариств з обмеженою відповідальністю в Вінницькій області, 2002 – 2004 рр.

Показники	2002 р.	2003 р.	2004 р.	Відхилення 2004 в % до 2002 рр.
Кількість, од.	534	418	388	72,6
Чисельність працівників, чол	90648	52268	41183	45,4
Вартість активів, тис. грн.	1824478,5	1605677,6	1479206,6	81,1
Рілля, тис. га	775,0	614,0	567,1	73,2
Вироблено зерна, ц.	9428385	4582911	8249929	87,5
Прибуток від реалізації продукції, тис. грн	112709	34592,5	52355,3	46,5
Норма прибутку, %	3,7	2,2	3,5	94,6
Рівень рентабельності, %	8,2	9,2	6,8	82,9

Як зазначали В. Рибалкін та І Лазня: “Реформування державної власності у такій формі спільної та приватної власності на засоби виробництва, які відповідають реальному рівню усупільнення праці й виробництва в різних сферах й галузях економіки та базуються на принципі єдності праці та власності, що забезпечує найвищу ефективність виробництва та соціальну справедливість у суспільстві. Засобами досягнення цієї мети є демонополізація, роздержавлення і приватизація державної власності” [4].

Управлінські ж відносини на державних підприємствах мають за матеріальний зміст виконавчо-розпорядчу діяльність відповідних суб'єктів, а організаційно-управлінські відносини на підприємстві – трудову діяльність, а саме сумісну (колективну) працю робітників. Відповідно управлінські відносини, що опосередковують виконавчо-розпорядчу діяльність в сфері державного управління, є, як правило, відносинами нерівності сторін; один з учасників цих відносин підлеглий іншому.

Держава як суб'єкт власності розподіляє свою власність (майно) серед різних органів управління державними підприємствами, установами та організаціями. Єдине державне майно фактично і юридично поділяється на відносно відокремлені одна від одної частини. Тож відбувається процес відокремлення власності від праці.[8,49-63] Відрив власності від праці спричиняє виникнення “ефекту заміщення”, тобто збільшення власності звільняє її суб'єктів від безпосередньої трудової діяльності, збільшується чисельність найманих працівників, які в свою чергу зовсім не зацікавлені в кінцевому результаті діяльності підприємства.

Ринкові перетворення в нашій країні багаторазово збільшили обсяг законодавчої роботи щодо створення нової правової інфраструктури інституційного забезпечення радикального реформування економіки, відносин власності та реалізації нової соціальної політики, що забезпечить трансформацію всієї системи господарського законодавства та регулювання економічних відносин у сфері функціонування державної власності. Тож метою держави є не стільки швидко передати свою власність у руки новому власнику, скільки створити необхідні умови для швидкого нагромадження капіталу приватним бізнесом, представники якого мають бути ефективними господарями, та сприяти подальшому розвитку ринкових відносин. Тому виконання належних економічно-правових заходів дозволить надійно захистити державну форму власності, підвищити економічний потенціал її діяльності та утвердити рівність всіх форм власності і сприяти процесу цивілізованого ринкового реформування і забезпечення соціальної стабільності в Україні [5].

Таблиця 5

Аналіз виробничої та економічної діяльності аграрних підприємств державної форми власності в Вінницькій області, 2002 – 2004 рр.

Показники	2002 р.	2003 р.	2004 р.	Відхилення, 2004 в % до 2002 рр.
Кількість, од.	14	11	12	85,7
Чисельність працівників, чол	3607	2227	1995	55,3
Вартість активів, тис. грн.	289428,6	115908,5	151695,0	52,4
Рілля, тис. га	29	23	24	82,8
Вироблено зерна, ц.	378457	168402	311917	82,4
Прибуток від реалізації продукції, тис. грн.	4052	2767,1	-2269,6	-
Норма прибутку, %	1,4	2,4	- 1,5	-
Рівень рентабельності, %	12,9	11,2	- 6,9	-

Дані таблиці 5 свідчать, що за досить короткий термін чисельність державних підприємств на території Вінницької області зменшилось на 15%, причому чисельність працівників та активів скоротилась майже в двічі. Такі негативні зміни для державних утворень призвели до зниження фінансової діяльності підприємств, причому в 2002 році рівень рентабельності становив 12.9%, а в 2004 році підприємства зазнавали збитків від своєї діяльності і рівень збитку складав – 6.9%.

Висновки. У результаті проведених досліджень, прийдемо до деяких висновків, що перевага щодо виробництва конкурентоспроможної продукції притаманна підприємствам приватної форми власності. Адже власник, несе відповідальність за результати господарювання, за виконання своїх договірних зобов'язань перед орендодавцями та державою, а також партнерами по бізнесу. Ефективний власник приватно-орендного підприємства – це особа, що має можливість самостійно приймати рішення з усіх питань діяльності підприємства та нести повну економічну і юридичну відповідальність за наслідки такої діяльності.

Причиною занепаду науково-дослідних підприємств стали недостатність коштів, що виділяє держава на їх функціонування та діяльність. Таким господарствам важко виживати в ринкових умовах, адже державна форма власності має свої особливості з приводу

управління та організації виробництва. Ефективний їх розвиток можливий лише при належній державній підтримці та фінансуванні, що, в першу чергу, має відобразитися в законодавчій базі України.

Таким чином, ефективними підприємницькими утвореннями будуть юридичні особи, що поєднуюватимуть в собі виробництво, реалізацію, обслуговування, управління та державний контроль, тобто, створення корпоративних структур та об'єднань.

Література:

1. Економічна енциклопедія: У 3 т. Т.1/ Редкол.: С.В. Мочерний (від. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2002. – 864 с.
2. Економіка: проблеми теорії та практики. Збірник наукових праць. Випуск 199: В 4т. Том 3. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2005. – 302 с.
3. Закон України “Про власність” // Відомості Верховної Ради України. – 1991.–№2. – С.249.
4. Лазня І., Рибалкін В. Загальний закон власності // Економіка України. – 2001. –№9. – С. 43 – 50.
5. Мандибура В.О. Нормативно – правова складова інституційної архітектури державної форми власності // Економічна теорія. – 2005.– №1. – С. 67 - 80.
6. Месель-Веселяк В.Я. Організаційно-правові форми господарювання та їх ефективність // Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку: Інформ.-аналіт. зб. (вип. 5) / За ред. П.Т. Саблука та ін. – К.: ІАЕ УААН, 2002. – С. 449-463.
7. Про селянське (фермерське) господарство – Закон України №2008-12 від 20.12.1991 // ВВР. – 1992. – №14. – С.186.
8. Савчук В.С., Якубенко В.Д. Базисні економічні інститути і напрями аналізу їх парних взаємозв'язків // Економічна теорія. – 2005.– №2.– С. 49 - 63.
9. Соловьев Н.Ф. О рыночных трансформациях в формах хозяйствования в аграрном секторе экономики Украины // Зб. пр. Харків. нац. аграрн. Ун-ту „Вісник ХНАУ”. Харків: Вид-во ХНАУ, п/в „Комуніст- 1”. – 2004.– №4. – С.3 -20.
10. Статистичний щорічник Вінниччини за 2004рік. Вінниця, 2005. – 648 с.
11. Хохлов М. Глобалізація економіки в ракурсі еволюції відносин власності // Економіка України. – 2003. – №2. – С. 65 -72.

Summary

UDC 631.115 (477.44)

Managing structure analysis by the private and state enterprises of the Vinnitsa region / L.M. Pronko

The analysis of the managing effectiveness of the main structures in enterprise management of the agrarian branch of economics.